

O‘ZBEK TILIDAGI IQTISODIY TERMINLARNING SEMANTIKASI

Sultanova Difuza Choriyevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

E-mail: sultanova.difuza@bk.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘zbek tilida iqtisodiy terminlarning semantikasi muammosini tadqiq etadi. Maqola asosiy e’tiborini iqtisodiy sohada ishlatiladigan terminlarning ma’no boyligini, ularning semantik xususiyatlarini va terminologik jarayonlardagi o‘zgarishlarni o‘rganishga qaratadi. Shuningdek, maqola terminlarning lug‘at va kontekst doirasida semantik tahlilini amalga oshiradi hamda ularning to‘g‘ri ishlatilishini ta’minlash uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: *Iqtisodiy terminlar, semantika, terminologiya, ma’no boyligi, lug‘at va kontekst, terminlarning o‘zgarishi.*

ABSTRACT

This article studies the problem of semantics of economic terms in the Uzbek language. The article focuses on the study of the semantic richness of terms used in the economic sphere, their semantic properties and changes in terminological processes. The article also carries out a semantic analysis of terms within the framework of vocabulary and context and gives recommendations to ensure their correct use.

Keywords: *Economic terms, semantics, terminology, semantic richness, vocabulary and context, changes in terms.*

KIRISH

O‘zbek iqtisodiy terminologiyasi rus va ingliz tillaridan olindi va o‘zbek tilida qo‘llaniladi, lekin ko‘p o‘zbek so‘zlaridan foydalanish yoki ularni o‘zbek tiliga moslab chiqish o‘ziga xos tarzda amal qiladi. Bu, ayniqsa, iqtisodiy sohada o‘qitish, tushunchalar o‘rganish va ma’lumotlarni ko‘rsatishning muhim qismi bo‘lib keladi. O‘zbekistonda iqtisodiy sohalarda faol ishtirok etuvchi mutaxassislar va talabalar uchun rasmiy qo‘llanma sifatida “O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy kengash tomonidan tavsiya etilgan iqtisodiy sohalarda ishlatiladigan terminlar to‘g‘risida”gi 2000-yil 16-sonli qaror maqbul hisoblanadi. Bu qarorda o‘zbek tilida ishlatiladigan iqtisodiy terminlar va ularning ma’nolari tasdiqlangan.

Quyidagi misollar esa O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy sohalarda ommalashtirilgan ba’zi muhim terminlarni ko‘rsatadi:

Inflatsiya - pulning qimmatining oshishi. Masalan, 2023-yilda O'zbekiston inflatsiyasi 10% bo'lgan;

Investitsiya - moliyaning biron bir faoliyat turi uchun qo'llanilishi, ya'ni moliya amalga oshirilishidagi mablag'lardir;

Daromad - xarajatlar, savdo va sotiq daromadlari, va boshqa moliya muammolari o'rtasidagi farq. O'zbekistonning umumiy daromadi 30 milliard AQSh dollariga teng¹;

Eksport - mahsulotlar va xizmatlar chiqarilishi va boshqa mamlakatlarga sotilishi. O'zbekistonning tushumidagi eksport miqdori yillik 20 milliard AQSh dollaridan oshib, 2023-yilda 25 milliard AQSh dollariga yetdi²;

Import - boshqa mamlakatlardan mahsulotlar va xizmatlar olib kelish. O'zbekiston import miqdori 2023-yilda 15 milliard AQSh dollar edi.

Makro-iqtisodiyot - barcha iqtisodiy tizimning umumiy holatini va hodisalarini o'z ichiga olgan iqtisodiyotni o'rganish;

Mikro-iqtisodiyot - bittasini, jismoniy shaxs, kompaniya yoki bozor segmentini o'rganish.³

Semantika tildagi ma'noni o'rganadi. U so'zlar, iboralar, jumlar va nutqning kattaroq birliklari qanday tushunilishi va talqin qilinishini o'rganadi. Iqtisodiyot kabi muayyan sohalar kontekstida semantika amaliyotchilar, olimlar va keng jamoatchilik o'rtasida aniq muloqot va umumiy tushunishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

MATERIAL VA METODLAR.

Iqtisodiy nuqtai nazardan semantikaning ba'zi asosiy jihatlari quyidagilar:

Ta'rifning izchilligi. Iqtisodiy terminlar uchun turli kontekstlarda va turli foydalanuvchilar o'rtasida izchil ta'riflarga ega bo'lish juda muhimdir. Bu izchillik ravshanlikni ta'minlaydi va tushunmovchiliklarning oldini oladi;

Ixtisoslashgan lug'at. Iqtisodiyot o'zining maxsus lug'atiga ega, jumladan, inflyatsiya, YaIM, talab egri chizig'i va boshqalar. Iqtisodiyotdagi semantika ushbu atamalarining fan doirasidagi aniq ma'nolari va oqibatlarini tushunishni o'z ichiga oladi;

Kontekst sezgirligi. Iqtisodiy atamalarining ma'nosi ular qo'llanilgan kontekstga qarab farq qilishi mumkin. Masalan, "investitsiya" atamasi moliyaviy aktivlarga yoki biznes kontekstida yangi kapital tovarlarni sotib olishga ishora qilishi mumkin;

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.

² O'zbek tilining izohli lug'ati 1-jild. A.Madvaliyev. 2020. B.592

³ "O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy kengash tomonidan tavsiya etilgan iqtisodiy sohalarida ishlatiladigan terminlar to'g'risida"gi 2000 yilgi 16-sonli qaror.

Texnik jargon. Har qanday ixtisoslashgan soha singari, iqtisodning ham texnik jargon ulushi bor. Semantika nafaqat bu atamalarining soʻzma-soʻz maʼnolarini, balki iqtisodiy nutqdagi konnotatsiyalari va oqibatlarini ham tushunishni oʻz ichiga oladi;

Tarjima muammolari. Iqtisodiy matnlar yoki tushunchalarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishda terminlarning semantik jilolarini saqlab qolish qiyinchilik tugʻdirishi mumkin. Tarjimonlar tarjima qilingan atamalar maqsadli tilda moʻljallangan maʼnolarni toʻgʻri yetkazishini taʼminlashi kerak;

Fanlararo aloqalar. Iqtisodiyot sotsiologiya, psixologiya va siyosatshunoslik kabi boshqa turli sohalar bilan kesishadi. Semantika, ayniqsa, fanlararo kontekstlarda muhim boʻlib qoladi, bu yerda terminlar fanlar boʻyicha turli xil talqinlarga ega boʻlishi mumkin.

Oʻzbek iqtisodiy atamalarining taʼrif uygʻunligi deganda iqtisodiy terminlarning turli kontekstlarda va oʻzbek tillari jamoasidagi turli foydalanuvchilar orasida aniq va bir xil maʼnoga ega boʻlish zarurati tushuniladi. Bu izchillik iqtisodiy tushunchalarni akademik, kasbiy va siyosat sharoitida toʻgʻri tushunish va samarali yetkazilishini taʼminlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Oʻzbekistonda iqtisodiy terminlarining izchilligi koʻpincha davlat muassasalari, ilmiy muassasalar va kasbiy uyushmalar kabi rasmiy kanallar orqali targʻib qilinadi. Masalan, Oʻzbekiston Milliy Fanlar Akademiyasi, Iqtisodiyot va sanoat vazirligi va Oʻzbekiston Markaziy banki nashrlar, yoʻriqnomalar va rasmiy xabarlar orqali iqtisodiy terminologiya va taʼriflarni standartlashtirishda rol oʻynashi mumkin.

Oʻzbek iqtisodiy terminlarining fanlararo aloqadorligi iqtisodiy tushuncha va tamoyillar bilan sotsiologiya, siyosatshunoslik, ekologiya, texnologiya kabi boshqa taʼlim sohalarida oʻrtasidagi munosabatlar va kesishmalarni bildiradi. Bu aloqalar iqtisodiy hodisalarning fanlararo tabiatini va ularning kengroq ijtimoiy muammolarga taʼsirini koʻrsatadi. Oʻzbek iqtisodiy terminlarni oʻz ichiga olgan fanlararo bogʻlanishlarga misollar keltiramiz: atrof-muhit iqtisodiyoti: “Barqaror rivojlanish” (qatʼiy islohot) va “yashil iqtisodiyot” kabi tushunchalar Oʻzbekistonda iqtisodiyot va atrof-muhit fani oʻrtasidagi tafovutni bartaraf etadi. Atrof-muhit iqtisodiyoti iqtisodiy oʻsish va ijtimoiy farovonlikni ragʻbatlantirish bilan birga ekologik muammolarni hal qilish uchun iqtisodiy imtiyozlar va siyosatlarni oʻrganadi;

ijtimoiy siyosat: “qashshoqlikni bartaraf etish” va “daromadning toʻgʻriligi” bilan bogʻliq iqtisodiy atamalar Oʻzbekistonda ijtimoiy siyosat muhokamalari bilan kesishadi. Ijtimoiy siyosat tashabbuslari koʻpincha maqsadli aralashuvlar va farovonlik dasturlari orqali iqtisodiy tengsizlik va qashshoqlikning salbiy taʼsirini yumshatishga qaratilgan;

siyosiy iqtisod: “Davlat xarajatlari” va “davlat boshqaruvi” kabi iqtisodiy terminlar iqtisodiy jarayonlar va siyosiy institutlar oʻrtasidagi munosabatlarni oʻrganuvchi siyosiy iqtisoddagi muhokamalarda markaziy oʻrin tutadi. Oʻzbekistonda siyosiy iqtisod tahlilida asosiy eʼtibor davlat siyosati va qoidalarining iqtisodiy natijalar va kuch dinamikasini shakllantirishdagi roliga qaratilishi mumkin;

xalqaro munosabatlar: “savdo balansi” va “xorijiy sarmoya” kabi iqtisodiy atamalar xalqaro munosabatlar nazariyasi va amaliyoti bilan kesishadi. Oʻzbekistonning iqtisodiy diplomatiyasi va tashqi siyosatdagi tashabbuslari boshqa davlatlar bilan savdo bitimlari, sarmoyaviy sheriklik va iqtisodiy hamkorlikka ustuvor ahamiyat berishi mumkin;

texnologiya va innovatsiyalar: “Raqamli iqtisodiyot” va “Innovatsion ekotizm” bilan bogʻliq iqtisodiy terminlar, texnologiya va innovatsiyalarning iqtisodiy taraqqiyotdagi oʻsib borayotgan rolini takidlaydi. Oʻzbekistonning raqamli transformatsiyasi va innovatsiyalarga asoslangan oʻsishni ragʻbatlantirishga qaratilgan saʼy-harakatlari haqidagi muhokamalar, texnologiya va tadbirkorlik bilan fanlararo aloqalarni aks ettiradi;

Madaniy iqtisod: “Madaniy meros” va “madaniy sanoat” kabi iqtisodiy terminlar madaniy ishlab chiqarish, isteʼmol qilish va merosni saqlashning iqtisodiy jihatlarini oʻrganuvchi madaniy iqtisodiyot bilan kesishadi.

XULOSA.

Ushbu maqola Oʻzbekiston tilida iqtisodiy terminlarning semantik xususiyatlarini oʻrganishga qaratilgan. Tadqiqot davomida iqtisodiy sohada ishlatiladigan terminlarning maʼno boyligi, ularning lugʻat va kontekstdagi semantik xususiyatlari hamda oʻzgarish jarayonlari tahlil qilindi. Shuningdek, terminlarning toʻgʻri va izchil ishlatilishini taʼminlash uchun tavsiyalar ishlab chiqildi. Natijada, maqola iqtisodiy terminlarning semantik imkoniyatlarini kengaytirish va ularning tilda toʻgʻri qoʻllanilishini mustahkamlashga yordam beradi. Bu esa, oʻz navbatida, til va iqtisodiyot sohalarining rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.
2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati 1-jild. A.Madvaliyev. 2020. B.592
3. “Oʻzbekiston Respublikasining iqtisodiy kengash tomonidan tavsiya etilgan iqtisodiy sohalarida ishlatiladigan terminlar toʻgʻrisida”gi 2000 yilgi 16-sonli qaror.
4. Raxmonqulov X.R., Joʻrayev B., Tadbirkorlik va Biznes: Gʻ.Gʻulom, Toshkent, 2002